

La fortalesa de Castellfollit de la Roca a final del segle XVII

MIQUEL PUIG I REIXACH

RESUM

Després del Tractat dels Pirineus (1659), que comportà el desplaçament de la frontera francesa per dessota del Rosselló, la vila de Castellfollit de la Roca esdevingué un lloc clau en el camí entre l'Empordà (per on podia entrar l'exèrcit francès) i la Muntanya i Catalunya interior. Castellfollit fou fortificada seguint els models defensius moderns. Però el setembre de 1694 caigué a mans de l'exèrcit francès, que l'ocupà fins el juliol de 1695, quan l'abandonà no sense abans arrasar-ne les fortificacions, perdudes per sempre més. L'article es proposa reconstruir la composició d'aquestes defenses i historiar la vida de la plaça forta de Castellfollit en les darreres dècades del segle XVII.

Paraules Clau

Garrotxa, Castellfollit de la Roca, Olot, fortificacions militars, cartografia, guerra dels Nou Anys, Ambrosio Borsano.

ABSTRACT

After the Treaty of the Pyrenees (1659), which involved the displacement of the French border below Roussillon, the town of Castellfollit de la Roca became a key place on the way between the *Empordà* (through which the french army could enter) and the *Muntanya* and inland Catalonia. Castellfollit was fortified following modern defensive models. But in September 1694 it fell into the hands of the french army, which occupied it until July 1695, when it abandoned it, not without first destroying its fortifications, which were lost forever. The article proposes to reconstruct the composition of these defenses and to history the life of the fortress of Castellfollit in the last decades of the 17th century.

Keywords

Garrotxa, Castellfollit de la Roca, Olot, military fortifications, cartography, Nine Years' War, Ambrosio Borsano.

Els que saben d'història medieval diuen que, en aquells segles dels inicis de la nostra història, a Castellfollit de la Roca ja hi havia un castell senyorial que donaria raó del nom del lloc i del seu assentament humà.¹ A mida que s'acostaven els temps moderns, la vida d'aquest castell hauria pogut ser la de tants altres que varen haver de debatre la seva supervivència entre velles qüestions de senyoria i l'obsolescència d'uns models defensius que ja no es corresponien amb les noves condicions bèl·liques de l'Edat Moderna, basades en les armes de foc i els canons.

Però a mitjans del segle XVII, un fet d'alta política, el Tractat dels Pirineus (1659), va suposar per a Castellfollit l'entrada en el món de les modernes fortificacions. Com és sabut, en aquest tractat Catalunya va perdre, en benefici de França, el comtat del Rosselló, amb el Conflent, el Capcir, el Vallespir i mitja Cerdanya. Això féu que la frontera francesa del sud, en el seu extrem més oriental, reculés (o avancés, segons com es miri) cap al sud, fins on avui encara és, i convertí les actuals comarques de l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Ripollès en comarques de frontera, cosa que atragué l'interès dels militars per a la seva fortificació, en prevenció de qualsevol invasió que pogués venir del país veí (i, a la inversa, això mateix passà a l'altra banda de la ratlla, en el nou territori annexionat per l'estat francès). En aquest nou plantejament, la situació geogràfica de Castellfollit de la Roca, tot i no ser cabdal, esdevingué valuosa, perquè controlava el pas entre l'Empordà i la Muntanya. Per als exèrcits francesos, Castellfollit representava un destorb que podia esdevenir greu per als seus interessos, ja que, acostumats a entrar a Catalunya per l'Empordà, els convenia tenir oberta aquesta via d'accés a l'interior, cap a la Plana de Vic, i també, per si les coses els anaven malament, com a via d'escapada cap a Camprodon i des d'allí poder fer retorn a França.

No tenim dades sobre els inicis de la conversió moderna de Castellfollit en plaça forta a partir del que quedava de l'antic castell, ni qui fou l'enginyer que en dissenyà la traça amb aplicació dels nous coneixements d'arquitectura defensiva. Només sabem que a mitjans del segle XVII, en el context de la guerra dels Trenta Anys i la seva perllongació a Catalunya, ja era una plaça forta, amb el nom de «Castell de

1 Francisc CAULA, "El feude de Castellfollit de Bas (Castellfollit de la Roca)", *La Tradició Catalana*, núm. 526 (1 d'octubre de 1927) p. 661-663 (reproduït a Francisc CAULA, *Recull d'articles i treballs*, Sant Joan les Fonts, Amics de Sant Joan les Fonts, 1983, v. I, p. 35-39). Del mateix autor, *El vizcondado de Bas y la casa de Ampurias*, Premi d'Història del Patronat d'Estudis Històrics Olotins 1951, fascicle de *Pyrene*, 1953, 54 p. *Els castells catalans*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 1967, v. III, p. 511-57. Jesús CULEBRAS I DEVESA, *Castellfollit de la Roca*, Quaderns de la Revista de Girona, Girona, Diputació de Girona, 2002, 96 p.

Castellfollit», que fou cobejada i ocupada per les tropes franceses, i que l'octubre de 1657 pogué ser recuperada.² Un cop consumada la pèrdua del Rosselló i comarques catalanes del Nord, les primeres notícies sobre projectes per a posar a punt les fortificacions de Castellfollit són dels anys seixanta i prenen cos en els anys vuitanta i noranta. De cara a impermeabilitzar la nova frontera, les primeres actuacions, de 1664, donaren preferència a la fortificació de Puigcerdà per a, en un segon termini, reforçar les de Roses i de Camprodon.³ Les desventures bèl·liques de finals d'aquell segle XVII condemnaren la fortalesa al seu complet enderrocament i avui en dia, a part d'alguna toponímia com ara “el Castell”, no ens en queda cap vestigi físic que ens la recordi. Comptem, però, amb una suficient documentació cartogràfica i arxivística, que permet de traçar-ne una evocació prou rica en detalls.

Les fonts cartogràfiques

Donat l'interès de l'exèrcit gal, els cartògrafs que estaven al servei del rei francès cuidaren de traslladar sobre el paper, amb una notable pulcritud i precisió, la situació i la conformació de la fortificació i defenses de la plaça de Castellfollit de la Roca, i en algun cas també de les victòries que hi aconseguiren durant la guerra dels Nou Anys (1689-1697). Els cartògrafs francesos treballaren de forma molt eficient, sabent que un bon coneixement dels territoris per on havia de passar el seu exèrcit els era auguri d'eficàcia i això fa que la major part de la informació cartogràfica sobre Castellfollit en els temps moderns, ens la proporcionin les fonts franceses. Fent abstracció, això sí, de les diverses maneres que des del país veí es traslladà a la seva llengua el nom de “Castellfollit” que, per força, se'ls presentava enrevessat i així trobarem en els seus escrits formes tan variades com ara Castel Follit, Castelfouillet, Castelfollet, i d'altres.

En total, sobre la plaça forta de Castellfollit de la Roca disposem de fins a 13 plànols, alguns d'ells amb explicacions o comentaris dels elements que s'hi representen. Com ja he dit, la majoria són d'origen francès, i tots ells s'elaboraren durant els conflictes bèl·lics de finals del segle XVII.

A l'hora de fer-ne l'enumeració, crec que s'ha de començar pel que va sortir publicat imprès en una gasetta francesa de 1694 per a facilitar als seus lectors la informació

2 Carta d'Agustí de Cors als diputats del General de Catalunya, del 5 d'octubre de 1657 i acusament de rebut d'aquests, a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, v. 7, 2002, p. 32 i 834. Vegeu també Esteve PALUZIE I CANTALOZELLA, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*, Barcelona, 1860, p. 87.

3 Pablo de la FUENTE, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, Brau Edicions, 1998, p. 186.

que se'ls donava sobre la presa d'aquesta "important fortalesa" (així s'hi diu) per part de l'exèrcit francès. És rellevant perquè, a diferència de la resta de plànols que són manuscrits i amb unes possibilitats de còpies i accés extremadament limitades i només destinats a les altes esferes del poder, en aquest cas la impremta possibilità una relativa difusió d'aquesta fortalesa entre les elits estrangeres, gairebé en els mateixos moments en què es produïen els esdeveniments bèl·lics:

- *Plan de Castelfollit*, publicat al *Mercure Galant*⁴ de novembre de 1694. No consta l'autor. És un mapa en format quart, de dibuix en blanc i negre, amb traços paral·lels per a indicar-ne el relleu. En el mapa s'hi representen el poble de Castelfollit, les seves fortificacions, la situació de les bateries franceses i per on es féu l'atac, uns continguts força comuns als d'altres plànols.

Per altra banda hi ha un conjunt de mapes molt més elaborats (a tinta i aquarel·la) que modernament podem trobar reproduïts en l'obra *Atlas ciutats de Girona, XVII-XX*, publicada el 1992. S'hi poden veure sis plànols o croquis manuscrits i acolorits de la plaça forta de Castelfollit, elaborats entre els anys 1684 i 1689-1691, en la seva majoria procedents del Ministeri de Defensa de França. Són, segons l'ordre en què hi figuren:

- *C.au [= Château] Follit*. No consta l'autor. Se'l data el 1684. De la plaça forta de Castelfollit només en delinea les seves defenses de la banda nord i de ponent. Inclou un llarg text descriptiu dels components de la plaça forta.⁵
- *Plan de Castelfouillet en Catalogne*. A la part inferior hi ha la indicació "*Cette place fut prise par les françois au mois d'aoust 1694*". Autor: Claude Masse (1652-1737).⁶ El plànol es correspon en tot al que l'autor va incloure, juntament amb els de sis altres fortaleses, en el lateral dret i el marge inferior del seu mapa "*Plan de Gironne en Espagne dans la province de Catalogne*", com a part de la col·lecció *Recueil des plans d'Espagne*, 1694-1721.⁷

4 "Plan de Castelfollit", *Mercure Galant dédié a Monseigneur le Dauphin*, novembre de 1694. París [1694], entre p. 250-251 (pla de la fortalesa) i p.250-252 (explicació de la làmina). Podria ser aquest el plànol en el que s'inspirés Francesc Caula per a il·lustrar el seu estudi *El vizcondado de Bas y la casa de Ampurias...*, p. 25.

5 Ramon CASTELLES, Bernat CATLLAT i Josep RIERA, *Atlas ciutats de Girona, XVII-XX*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Ajuntament de Girona, 1992, v. I, mapa 375, p. 526 i 598.

6 R, CASTELLES, B. CATLLAT i J. RIERA, *Atlas ciutats de Girona*, v. I, mapa 376, p. 526 i 598.

7 Pot veure's a PENNIER, J., *Recueil des Plans du Roussillon, de Catalogne, des Chateaux, Villages, Eglises, Chapelles & Maisons qui peuvent servir de Postes en temps de guerre, et de Quelques Endroits de France & d'Espagne*, Barcelona, Institut Cartogràfic i Geogràfic de Catalunya, 2017, p. 45.

- *Explication de l'attaque de Castefollit*, de 1694 (l'any consta inscrit en el bell mig del poble). Autor: Christophe Rousselot (1648-1703), que havia treballat en la fortificació de Roses un cop conquerida pels francesos. Amplia el camp de visió més enllà de l'entorn de Castellfollit i del detall de les fortificacions. Conté una explicació de com es conquerí la plaça forta.⁸
- *Plan de Castefollit*. Atribuït als anys 1689-1690. Els autors del recull modern en fan autor l'enginyer francès Rousselot,⁹ però aquest mapa coincideix, tant en el contingut, com en els aspectes tècnics, amb el que elaborà el cartògraf francès Jacques Pennier (ca. 1656-1720) en el traspàs del segle XVII al XVIII, inclòs en el seu recull de plànols del Rosselló i de Catalunya, datat el 1719, que ha estat editat per primera vegada el 2017.¹⁰
- *Castel Follit*. És l'únic dels sis mapes d'aquest recull que procedeix de fons espanyols. Es tracta d'una còpia de 1851, d'un plànol d'Ambrosio Borsano de 1691.¹¹
- *Plano del castillo y villa de Castellfollit demolida por el francés*, atribuït al segle XVIII. S'hi indiquen els diversos llocs, afegint-hi la indicació "demolido" quan s'assenyalen el castell i les fortificacions.¹²

A aquests plànols que poden consultar-se en edició impresa actual, se n'hi sumen altres quatre més que romanen inèdits, però que avui en dia poden consultar-se fàcilment a través d'Internet. D'aquests quatre, tres són d'origen francès, conservats a la Biblioteca Nacional de França, i un d'espanyol. Són:

- *Plan de Castelfouillet pris le 7.bre [= setembre] 1694, par l'armée du Roy comandée par M. le M.al [= mariscal] duc de Noailles, Vice-roy de Catalogne.*¹³ Fet a tall d'un apunt, indica els diversos elements defensius de la plaça i la disposició de les bateries i canons francesos.
- *Castelfollet.*¹⁴ Se'l data el 1694. El mapa té més d'artístic que de tècnic. El dibuix comprèn des de Castellfollit fins a la vila d'Olot (aquesta, dibuixada

8 R, CASTELLES, B. CATLLAT i J. RIERA, *Atlas ciutats de Girona*, v. I, mapa 377, p. 527 i 599.

9 R, CASTELLES, B. CATLLAT i J. RIERA, *Atlas ciutats de Girona*, v. I, mapa 378, p. 527.

10 PENNIER, J., *Recueil des Plans du Roussillon, de Catalogne...*, p. 144-145.

11 R, CASTELLES, B. CATLLAT i J. RIERA, *Atlas ciutats de Girona*, v. I, mapa 379, p. 528.

12 R, CASTELLES, B. CATLLAT i J. RIERA, *Atlas ciutats de Girona*, v. I, mapa 380, p. 528-529.

13 Accessible a Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69036248> (28 de maig de 2022).

14 Accessible a Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6903637w> (28 de maig de 2022).

fantasiosament). Té l'interès que la fortalesa de Castellfollit hi és representada a vista d'ocell i no pas en la seva planta, com fan els altres plànols.

- *Plan de Castellfollit*.¹⁵ Conté també les línies d'atac franceses similars a les que es poden veure en el mapa número 4. A diferència d'aquest, però, el plànol està realitzat en els seus aspectes formals seguint la metodologia comuna entre els cartògrafs francesos (diferenciació de colors per a cada cosa, relleu, etc.).
- *Relació de lo puesto de Castel Follit*.¹⁶ Es conserva a la Biblioteca Nacional d'Espanya, se'l data (amb dubtes) entre 1673 i 1687 i és atribuït a Ambrosi Borsano. No només inclou els elements de la fortalesa, sinó també els punts interessants de l'entorn, com ara una ermita i un molí.

Finalment, hi ha dos plànols més que no representen la fortalesa de Castellfollit de manera específica i en solitari, sinó que acompanyen mapes del Principat de Catalunya on, en algun dels seus marges, s'hi van representar les plantes de les principals ciutats i places fortes catalanes:

- Entren en aquest format algunes de les edicions impreses del mapa *La Principauté de Catalogne et le Comté de Roussillon*,¹⁷ del geògraf francès Jean Baptiste Nolin (1657?-1708). Les fortificacions hi són incloses amb detall, però atesa la limitació d'espai, no s'hi recull cap indicació.
- *El Principado de Cattaluña y condados de Rossellon y Cerdaña hecho en el espacio de XII años por el Mre. de Campo D. Ambrosio Borsano*.¹⁸ El seu autor, que ja hem trobat en anteriors plànols, fou un enginyer militar de l'exèrcit espanyol, nascut a Milà el 1633 i mort a Guissona el 1708. Com veurem, tingué un paper rellevant en el tema que ens ocupa, atès que tenia el càrrec de superintendent de fortificacions de Catalunya.

D'aquests mapes, sis estan orientats mirant a ponent (amb el vèrtex del cingle a la part inferior del full, són els núms. 4, 6, 7, 10, 11 i 13), cinc mirant al nord (núms. 1,

15 Accessible a *Gallica*, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6903631d> (12 de juny de 2022).

16 Accessible a *Biblioteca Digital Hispánica*, bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000036865 (28 de maig de 2022). Segons indicacions del catàleg bibliotecari, pot ser un dels plànols preparatoris dels que apareixen a l'orla del mapa de Catalunya d'Antonio Borsano de 1687. La Biblioteca Nacional d'Espanya conserva una còpia d'aquest plànol, recollida en el quadern del mateix autor "[Planos de fortificaciones de Cataluña y Cerdaña]", f. [15], igualment accessible al portal *Biblioteca Digital Hispánica*.

17 Vegeu-ne l'edició de 1703 a *Els mapes del territori de Catalunya durant dos-cents anys, 1600-1800*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2001, p. 110-111.

18 Accessible a *Biblioteca Digital Hispánica*, bdh.bne.es/bnsearch/detalle/bdh0000036323 (28 de maig de 2022).

2, 5, 8 i 12) i només dos orientats a llevant (núms. 3 i 9). Aquest conjunt cartogràfic representa un fons documental important, que fa possible de traçar la reconstrucció del que era Castellfollit de la Roca en el seu servei a les defenses del Principat i de la nostra comarca en particular.

Les fortificacions de Castellfollit de la Roca

L'espectacular formació basàltica sobre la que descansa el poble de Castellfollit, convertia en inaccessible, de manera natural, qualsevol establiment militar que s'hi volgués fer fort i des d'allí disposar d'un ampli control del territori i en especial de la ruta entre Bàscara, a l'Empordà, i Camprodon a la Muntanya. Però Castellfollit tenia un punt feble en la seva fortificació, la banda de ponent, que, per la seva fàcil accessibilitat, servia (i serveix encara) d'entrada a la població venint d'Olot. Per tant, les tasques de fortificació s'hagueren de concentrar en aquesta banda, sense oblidar el portal de la banda septentrional, que donava pas al camí de Besalú, i del que parlarem més endavant. Les descripcions literàries coetànies sobre les defenses de Castellfollit ressalten la protecció natural de l'enclavament. Així s'expressava Ambrosio Borsano en el seu "*Discurso general*" sobre el mapa de Catalunya:¹⁹ "*Esta plaça [de Castellfollit] allase situada en una emenencia sobre de un fragoso peñasco que forma como si fuera una perísola, siendo que a la parte del norte le pasa al pie del peñasco el río Fluviá y a la parte de medio día y levante le pasa al pie de dicho peñasco otro riachuelo que se dice Torrent. Esta plaça se no fuese dominada de las montañas y sierras a la parte de levante y de medio día sería henespuñable, no teniendo por atacarla que por la parte de poniente. Desta parte un ornaveque con su reudín en medio de la cortina con su foso y entrada encubierta, pero todo está de acabar*". D'una manera semblant ho descrivia la revista mensual *Mercure historique et politique*, que es publicava als Països Baixos amb informació de tot el que passava a Europa,²⁰ quan, entre la informació dels esdeveniments bèl·lics de Catalunya de 1694 es referia a la fortalesa de Castellfollit: "*C'est un quarré long irregulier sur une hauteur qui est inaccessible de tous côtez, à la réserve de celui qui regarde l'occident. Mais il y a de ce côté deux bastions en forme d'ouvrage à corne avec une redoute devant la courtine, deux chemins couverts, et quatre redoutes devant la contrescarpe*".

Però la descripció més àmplia ens la dona el text que acompanya el mapa número 2 de la nostra relació que, per la seva extensió no crec oportú de transcriure íntegrament, sinó només en alguns dels seus paràgrafs. Segons se'ns hi diu, Castellfollit era una

19 *Discurso general hecho por el Mre. De Campo Don Ambrosio Borsano (...) en que describe toda la Carta Topográfica del Principado de Cataluña...*, p. 27-28, s.d. (c. 1687), manuscrit de la BNE, accessible a Biblioteca Digital Hispánica, bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000231329& (28 de maig de 2022).

20 *Mercure historique et politique, contenant l'état present de l'Europe...*, octubre de 1694. A la Haye, 1694, p. 444.

plaça militar adaptada a l'extrem de la cinglera, només fortificada en ferm en el seu costat occidental, l'únic que no protegeixen els murs naturals de la geologia volcànica. Al seu interior hi havia en primer lloc el castell o dependències militars, després les cases del poble i, ja al morro de la cinglera, l'església i el seu entorn. El cos principal de les defenses de ponent el constituïen dos baluards de forma triangular, units per la cortina o mur a recés d'aquells, on hi havia la porta principal d'accés a l'interior de la plaça militar i el poble. Vist des de fora, el conjunt prenia "*forme d'ouvrage à corne*", és a dir, de front embanyat. Sembla que no ens hem pas d'imaginar-nos una muralla solemne. Segons se'ns segueix dient, no estava ben terraplenat – especialment el baluard septentrional – i els murs eren fets de còdols ("*il n'est qu'à demi terrassé, ses murailles sont simples, faites de méchants caillous*"), si bé és de suposar que els elements estructurals serien revestits de pedra tallada.

Per a protegir la cortina, al davant hi havia una mitja lluna, una fortificació en forma de triangle, que tenia per finalitat obligar els atacants a dividir-se i a haver d'entrar en el foc creuat que els vindria dels bastions. I encara hi havia una altra línia avançada de defensa, el camí cobert, un fossar que resseguia el conjunt exterior de les defenses. El nom li venia perquè el talús davanter feia una lleixa a una alçada precisa, per la qual podien actuar els defensors estant a cobert dels atacants. El camí cobert solia complementar la seva seguretat amb una estacada. La descripció ens dona detalls d'aquesta primera avançada defensiva: "*Sa palisade fort bonne, elle est plantée sur le chemin couvert dont l'esplanade est formée par le naturel du terrain qui es un peu plus bas que l'horizon de la place. Ce chemin couvert est assez grand, son parapet est de maçonnerie*". La nota del *Mercurie historique et politique*, esmentada abans, indicava que en aquell moment, al davant de tot s'hi havia situat uns altres reductes avançats per a la defensa de l'entrada. Segons dades de 1688, la plaça comptava amb 8 peces d'artilleria, la meitat de les que disposava, camí endavant de la Muntanya, la plaça forta de Camprodon.²¹

Els plànols ens permeten també de veure, de manera succinta i segurament no massa fidel, l'interior de la plaça militar i població. Hi havia en primer lloc el castell o dependències militars, que si bé la majoria de plànols tracen amb detall, no ens en donen la descripció. Venien després les cases del poble i, ja al morro de la cinglera, l'església i el seu entorn. Uns quants d'aquests plànols (núms. 1, 5, 8 i 11) hi dibuixen una séquia que venia de la banda oest, seguint més o menys en paral·lel el camí d'Olot, i que després de creuar la fortificació i entrar al poble, l'aigua que portava quedava recollida en una bassa, sembla que de bastant capacitat, a tocar de les edificacions militars de la plaça.

21 Antonio Espino López, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1678-1697*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, p. 300.

La Torre Hermosa

Amb tot, el recinte fortificat de Castellfollit presentava un segon flanc vulnerable, el del nord. Un primer motiu era que allí la vila hi tenia una altra porta (per tant, un punt dèbil), la que s'obria al camí de Besalú. De fet, el comentari al mapa número 2 proposava com a estratègia per a ocupar el recinte, la simulació d'un atac als bastions per distreure l'atenció, i mentrestant forçar l'entrada per aquest portal de Besalú. Però la pitjor feblesa d'aquesta banda nord venia de la seva proximitat al vessant de la muntanya de Mont-ros, des d'on el recinte podia ser fustigat amb comoditat per les tropes enemigues. A fi de controlar aquesta posició, les defenses de Castellfollit s'havien complementat amb una torre circular exterior, a no massa distància d'aquesta banda de la població, coneguda com a Torre Hermosa, un nom que, més que evocar la bellesa de la seva traça, sembla lligat al nom del virrei de Catalunya, el duc de Villahermosa o Villafermosa (1688-1690), clar promotor d'aquest important element defensiu. D'aquesta Torre Hermosa n'hi ha un dibuix de detall, exterior i interior en secció, fet el 1691 per l'enginyer militar Ambrosio Borsano.²² La construcció d'aquesta torre es va encarregar el 1689 al conegut mestre d'obres de Vic, Pere Cases.²³ S'hi pensaven destinar 48.000 rals amb la previsió d'acabar-la en uns set mesos, a l'abril de 1690. Però el gener de 1691, segons un informe de Borsano, hi mancava encara molta feina a fer, com ara segellar-ne la cisterna, posar en condicions diverses dependències, fer algunes defenses (en el segon pis, "*hazerle su parapeto, troneras para la artillería y las cataratas para hechar los fuegos*"), així com fer la volta en forma de mitja taronja o cúpula que havia de cobrir l'edificació, amb les seves corresponents defenses exteriors, a més de "*hazer su capilla debaxo de la media naranja*".²⁴ Quan el 1694 l'exèrcit francès la va atacar, segons unes memòries militars publicades a França el 1839,²⁵ la torre feia un diàmetre de deu *toises* (antiga unitat francesa de superfície, equivalent a 1,49 metres), disposava de troneres i de merlets, tenia tres pisos, un fossar i un bon camí cobert: "*dix toises de diamètre, percée d'embrasures et de crénaux, ayant trois étages voûtés, avec un fossé, et un bon chemin couvert; cette tour dominoit et défendoit les autres ouvrages*".²⁶

22 Reproduït a Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL, Antoni ESPINO LÓPEZ, *Catalunya abans de la Guerra de Successió. Ambrosio Borsano i la creació d'una nova frontera militar, 1659-1700*, Catarroja-Barcelona, Editorial Afers, 2013, làmina 6.

23 Maria Antònia MARTÍ i Antoni ESPINO, *Catalunya abans...*, p. 145. Pere Cases fou el sogre de l'escultor Pau Costa. Altres obres seves foren la fortificació de Girona i la gran escalinata que dona accés a la catedral, a més d'altres treballs fets en la seva ciutat natal (Vegeu Carles DORICO i ALUJAS, "L'activitat del taller vigatà de l'escultor Pau Costa entre els anys 1692-1704", *Ausa*, núm. 164 (2009), p. 346-349 i 354.

24 Maria Antònia MARTÍ i Antoni ESPINO, *Catalunya abans...*, p. 289.

25 [Joseph Fr.] MICHAUD i [Jean Joseph François] POUJOLAT, *Nouvelle collection des mémoires pour servir a l'histoire de France*, t. X, París, 1839, p. 55.

26 El 1953 es va publicar un croquis de les restes que quedaven d'aquesta torre a Francesc Caula, *El vizcondado de Bas y la casa de Ampurias...*, p. 31, en el que consta un radi interior d'entre 19 i 19,70 m. Amb el temps se'n desdibuixà el record i el 2008 es van fer algunes feines de recerca en les que es posà al descobert la seva planta, d'uns 7 metres de diàmetre interior, segons informació literària i gràfica que consta a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, de la pàgina web del Departament de Cultura de la Generalitat (cultura.gencat.cat, consulta del 20 de juny de 2022).

Població civil i població militar

Algunes dades diuen que en temps de pau hi havia la previsió de tenir-hi una guarnició militar d'una seixantena d'homes, però d'altres apunten que no passaven dels vint-i-cinc. En temps de guerra ja era un altre parlar: quan el 1694 els francesos conqueriren Castellfollit, la tropa que es va rendir superava el miler i a la Torre Hermosa la guarnició era de dos-cents homes. No tenim testimonis de com eren les relacions entre la població i els soldats, però és fàcil pensar que, en un espai tan limitat, no havien de ser cordials, i més quan el 1694 seria la tropa francesa la que ocuparia les defenses durant un temps massa llarg. No hi ha dades sobre el nombre d'habitants de Castellfollit a finals del segle XVII. Els comentaris al plànol número 2 parlen d'una població de menys de cent focs i de pobre condició (*"ce lieu ne contient pas plus de cent feux, il est très pauvre"*). Les guerres amb França, inclosa la de Successió, per força degueren causar efecte en la població. Un cens general de tots els pobles de Catalunya del 1719²⁷ diu haver-hi a Castellfollit 25 cases i 84 habitants, però mentre la primera xifra sembla oferir pocs dubtes, pel que fa als habitants possiblement en fossin més, ja que en aquest cens hi ha poblacions on només hi foren comptabilitzats els habitants "de comunió", és a dir, deixant de banda les criatures.

Com a plaça forta que era, Castellfollit comptava amb un governador militar. El 1687 féu testament a Olot Francisco Valero, sergent major i *"governador del castell i presidi de Castellfullit, natural de Ossa de la Vega, regne de Castella"*.²⁸ Les partides de defunció de la parròquia de Sant Esteve d'Olot han servat l'enterrament d'un altre dels seus governadors: *"Avuy als 22 de octubre 1692, en la iglesia de Nostra Senyora del Carme de Olot és estat enterrat Don Andrés de Diamberch, governador de Castellfollit, fill & de don Gerardo Diamberch y de dona Elianor Diamberch muller sua, fills de Barssalona, de la parròquia del Pi. Feren cos present en la parroquial ab acistència de quinze preveras, rebé tots los sacraments"*.²⁹ No ens ha d'estranyar que se li donés sepultura a Olot, perquè era habitual que els soldats de Castellfollit que emmalaltien fossin portats a l'Hospital d'Olot i potser fos aquest el seu cas. El 1694 el governador de Castellfollit era un jove militar que més endavant, en la Guerra de Successió, prendria notorietat en la defensa de Barcelona, Antoni de Villarroel. I encara, passades unes dècades, el 1726, féu testament Caterina de Salas i Sala, vídua de Francesc de Salas, sergent major i *"governador que fou de la plassa y vila de Castellfullit"*.³⁰

27 Publicat a Josep IGLÉSIES, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1974, v. II, p. 726.

28 Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX), Fons notariais, Olot, notaris Gaspar i Esteve Clapera, Testaments, reg. 951. s.f., 17 de maig de 1687. Tot i l'origen castellà del governador, el testament està redactat en català.

29 Arxiu Parroquial de Sant Esteve d'Olot (a l'Arxiu Diocesà de Girona), Llibre d'òbits 1678-1708, f. 65v (22 d'octubre de 1692).

30 ACGAX, Fons notariais, Olot, notari Esteve Clapera, Testaments 1712-1736, reg. 960, s.f., 4 de gener de 1726.

Unes obres de mai no acabar

Que el traçat de la nova frontera amb França tingués el malginy d'atropellar de ple les comarques nord-orientals de Catalunya, no era precisament la seva única desgràcia. Paradoxalment, en tenia una altra encara pitjor: la ratlla entre un país i l'altre quedava massa lluny de Madrid, massa distant d'allí on, malgrat el caràcter plurinacional que encara tenia la corona hispànica, hi residien el rei i els òrgans executius relatius al cos militar. La Cort no sentia com a urgent la necessitat de reforçar una frontera que no els tocava de prop, i tot foren vagues promeses i partides de diners per a les fortificacions del nord de Catalunya que a l'hora de veritat mai no arribaren a la seva destinació, per a desesperació dels successius virreis de Catalunya, als que la seguretat del país els interpel·lava de molt més a prop. Al final, com passa massa sovint, ho hagueren de pagar els catalans, que no estaven precisament en situació de ser esplendorosos. El virrei de Catalunya (1664-1667) Vicente de Gonzaga exigí un donatiu a la població catalana, en teoria voluntari, que s'hauria de fer durant tres anys, amb el compromís que la Corona hi sumaria una petita quantitat. Amb aquests diners es volien posar a punt les places fortes de Puigcerdà, Roses, Camprodon i Castellfollit, però els diners arribaren amb comptagotes i com que les obres s'havien d'atendre per l'ordre en què figuraven en l'anterior llista, Castellfollit fou la que més patí les mancances d'aquest desori. Uns anys després, el virrei (1673-1675) Francisco de Tutavila, duc de San German, xifrà en 42.560 rals les obres que calien per a poder posar a punt les defenses de Castellfollit, un càlcul que en temps del virrei (1678-1684) Alexandre de Bournonville pujà a 60.000 rals. I Castellfollit no era sinó una més (i no pas la més important) de les defenses de la frontera catalana amb França que calia reforçar,³¹ i per a les que no hi havia manera que de la Cort de Madrid arribessin els diners necessaris. Passava també a Camprodon, des d'on es notificava als cònsols d'Olot el 1679, que *"lo senyor governador de la plassa me ha dit que la obra del reparo del castell [de Camprodon] se té de parar per falta de diner"* i com que això era greu per trobar-se en temps de guerra, doncs tocava a les poblacions de pagar-ho i, per tant, d'informar es passava a exigir als d'Olot que fessin una contribució de 350 lliures.³²

El 1676 s'havia demanat als catalans un nou donatiu per a les fortificacions. En una carta als cònsols d'Olot de 1681, el regent de la Reial Tresoreria, Pere de Montaner, de part del virrei Bournonville, els reclamava 200 lliures que la població encara quedava a deure d'aquest últim *"donatiu de fortificacions"*. Segons la carta, s'havien fet

31 Vegeu Maria Antònia MARTÍ i Antoni ESPINO, *Catalunya abans de la Guerra de Successió...*, p. 31, 58 i 104, respectivament.

32 ACGAX, Fons municipals, Olot, Correspondència 1602-1700, carta de Pons Brandia als cònsols d'Olot, Camprodon, 11 d'octubre de 1679.

obres “*per reparos de la plassa de Castellfollit*” per valor de 223 lliures i hi havien treballat els fusters Josep Jos i Josep Germà, i el mestre d’obres Francesc Bartrís, tots d’Olot, els quals “*eran gent menesterosa*”, motiu pel qual se’ls havien avançat 123 lliures del total del preu. La conclusió és la previsible: els cònsols olotins havien de pagar les restants 100 lliures als mencionats treballadors, així com les altres 100 lliures més que la vila devia, “*per a poder satisfacer así als que las emprestaren los sobredits*”.³³

Alguna cosa, doncs, es deuria haver fet (com sempre, a càrrec de l’esforç de les poblacions), tot i que 223 lliures feien poca ajuda. El 1683 novament Pere de Montaner reclamà als cònsols d’Olot una quantitat que la vila devia del donatiu exigint en temps del virrei (1675-1676) Juan Antonio Pacheco, marquès de Cerralbo.³⁴ Però ja he fet avinent que a prop d’Olot hi havia una altra plaça forta, la de Camprodon, que seguia reclamant més atencions: el 1684 s’obligà altra vegada als cònsols olotins al pagament de 350 lliures a aplicar “*a las fortificaciones de dita plasa de Camrodon*”.³⁵ En aquesta cronologia, hem de recordar, el 1689, les obres per a la construcció de la Torre Hermosa de Castellfollit, que el 1691 seguia inacabada.³⁶

Castellfollit en la guerra dels Nou Anys

La guerra dels Nou Anys amb França (1689-1697) i la consegüent presència de l’exèrcit francès a les comarques septentrionals de Catalunya, tensà el paper de la plaça forta de Castellfollit al mateix temps que en féu aflorar les seves febleses. Un informe presentat al rei sobre l’estat del Principat (possiblement de 1690), remarcava que, després que als pocs mesos d’iniciada la guerra hagués caigut la plaça forta de Camprodon,³⁷ “*queda descubierta y sin defensa toda la montaña. Porque aunque quede en pie la fortificación de Castellfollit, ésta, así por su situación como por su poca circunferencia, no cubre terreno que pueda embaraçar las entradas del enemigo por qualquier parte que quisiere intentarlas*”. Ho corroborava el fet que, en aquell any, tot i trobar-se “*prevenida y*

33 ACGAX, Fons municipals, Olot, Correspondència 1602-1700, carta de Pere de Montaner als cònsols d’Olot, Barcelona, 21 de juliol de 1681.

34 Carta transcrita a E. PALUZIE, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes...* p. 105-106 de l’apèndix documental, Barcelona, 9 de setembre de 1683. En aquesta transcripció s’al·ludeix a un donatiu de 1653, en temps del lloctinent Marquès de Cerralbo. La data de 1653 no sembla correcta, atès que el Marquès de Cerralbo exercí de virrei entre els anys 1775 i 1776 i, per tant, potser es refereixi al donatiu de 1776.

35 ACGAX, Fons municipals, Olot, Correspondència 1602-1700, carta de Pere de Montaner als cònsols d’Olot, Barcelona, 21 de febrer de 1684.

36 Segons Joaquim Albareda, el 1691 “la Diputació ja s’havia negat a contribuir per a la fortificació de Castellfollit amb l’argument que el país ja havia pagat el donatiu i que amb pegats com aquell no es resoliria el problema fonamental de la defensa” (Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, “Entre França i Espanya: actituds dels grups dirigents catalans a la fi del segle XVIII”, *Pedralbes*, núm. 13-I, p. 176).

37 *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, v. 9, 2005, p. 135.

pertrechada dicha fortificación de Castellfollit con toda la guarnición y residuo que su capacidad permitía”, no s’havia pogut impedir el pas de l’exèrcit francès a Olot i comarca (on exigiren contribucions als seus habitants) des d’on poder passar després al Ripollès i a Vic. En els anys successius, les poblacions situades en un ampli radi al voltant de Castellfollit hagueren de seguir participant en el reforçament de les seves defenses. El 1693 es requerí als cònsols d’Olot que aportessin posts a Castellfollit “*que havían de servir per las fortificacions de aquella plaça*”;³⁸ pocs mesos després, se’ls ordenà un nou lliurament, ara de “*sinch centas estacas que tingan catorze pals de llarch y tres quarts de gruxa a tot quadro y sinch centas faxinas que an de servir per las fortificacions de aquella plaça*”.³⁹ També Banyoles hagué d’enviar, per al reforçament de Castellfollit, cent estaques de quatre pams de llarg i tres quarts de gruix.⁴⁰ De l’any següent consta una nova càrrega per als olotins, la de subministrar cent quintars de llenya de febrer a maig per a la guarnició de la fortificació de Castellfollit.⁴¹

El setembre de 1694 la plaça forta de Castellfollit va caure a mans de l’exèrcit francès. La crònica detallada de l’atac i la capitulació la trobem al *Mercure historique et politique* del mes següent.⁴² El mariscal Anne-Jules de Noailles, que comandava aquest exèrcit, havia deixat passar les calors de l’estiu (seguint el costum de Catalunya, «*où les chaleurs sont excessives en été, et les mouches sont incommodes*») i així poder tenir la tropa descansada i a punt per al setge de Castellfollit. Comptava amb dotze batallons, tres-cents cavalls, cent carrabiners i dos regiments amb cent homes cadascun. En el setge, Noailles va utilitzar-hi la tàctica de no atacar-ne directament les seves principals defenses, les que conformaven els dos baluards, la mitja lluna, el camí cobert i els reductes exteriors, sinó fer-ho pel que ja se sabia que era el seu punt flac, la banda de la muntanya, “*par où il n’étoit pas attendu*”. Primer va enviar vuit batallons (uns mil vuit-cents soldats) a obrir un camí que pugés fins a més amunt de la Torre Hermosa. Tota una proesa, perquè aquest camí quedà obert amb només sis dies, tenint en compte que es tractava d’un camí ample, apte per a poder-hi fer passar els canons (18 en total, entre els quals un que la crònica francesa de l’atac anomena “*le Gros Canon*”) i que les obres les hagueren de fer sota una forta pluja. Arribada la resta de l’exèrcit, durant la nit del 5 al 6 de setembre començaren a excavar les trinxeres d’atac en forma de ziga-zaga. Al

38 ACGAX, Fons municipals, Olot, Manual d’acords, sessió del 28 de març de 1693.

39 ACGAX, Fons municipals, Olot, Manual d’acords, sessió del 1er de juliol de 1693.

40 Esmentat a Guerau de PALMADA i PAU VILA, “La festa austriacista de Banyoles de l’any 1710”, *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, núm. LIV (2013), p. 430.

41 ACGAX, Fons municipals, Olot, Manual d’acords, sessió del 24 de març de 1694.

42 «Détail du siege de Castel-Follit, tel qu’il a été envoyé de France», *Mercure historique et politique...*, octubre de 1694, p. 438-442.

clarejar el dia, l'artilleria disparà contra la Torre Hermosa i els baluards, per a permetre que els soldats avancessin per les trinxeres fins a situar-se a prop de les defenses de Castellfollit. L'atac definitiu tingué lloc a l'inici del dia 8. El primer objectiu fou la Torre Hermosa. En aquest punt, el *Mercure historique et politique* ens deixà constància de la resistència amb què estava construïda: "*Une batterie de huit pieces de canon fut avancée de ce côté-là, et commença à tirer le 8 à la pointe du jour, avec tant de violence que cette Tour en fut fort ébranlée. Cependant, il n'y avoit pas encore de brèche, et son chemin couvert revêtu de bonne maçonnerie, faite en manière de fausse braye, n'étoit ruiné en aucun endroit*". A través de les trinxeres d'atac es produí l'apropament amb un foc intens. La guarnició que era dins de la fortificació, comandada per Antoni de Villarroel, no pogué resistir i hagué de capitular al matí d'aquell mateix dia. Diu la crònica francesa que els soldats de Castellfollit "*croyoient avoir une capitulation honorable, mais Mr. de Noailles ne voulut les écouter qu'a condition qu'ils seroient prisonniers de guerre*". La rendició que Villarroel hagué d'acceptar comprenia cinc punts, sobre el lliurament de la fortalesa i de tot el que contingués i, concretament, «*le dit Don Antonio Villarouil, gouverneur, livrera une de les portes de la dite ville, de la tour et redoutes, aux troupes du roi, que son Excellence [= el duc de Noailles] trouvera à propos d'y envoyer*». ⁴³ En virtut d'aquesta capitulació, l'endemà, dia 9, el miler de defensors de Castellfollit foren deportats al Lenguadoc, llevat de Villarroel i dels seus principals oficials, que tingueren un tracte de major consideració.

Els francesos varen estar-se a Castellfollit onze mesos, de setembre de 1694 al juliol de 1695. Noailles va posar el brigadier d'infanteria Urbain Le Clerc de Juigné, fill del primer baró de Juigné, a França, ⁴⁴ com a nou governador (ara autoritat francesa) de Castellfollit. Com tot exèrcit d'ocupació, exigiren dels pobles de la comarca l'aportació de tot allò que pogués convenir-los, incloses contribucions monetàries. La memòria històrica ha servat els episodis dels saqueigs francesos contra Sant Esteve d'en Bas de primers de novembre i de finals de desembre, al costat d'altres accions repressives a les Preses i a Riudaura, i sobretot la nova expedició de càstig del 10 de març de 1695 contra la població de Sant Esteve d'en Bas, que es negava al pagament de les contribucions. Gràcies a la pressió de la gent i dels miquelets, els francesos no se sortiren amb la seva, sinó que hagueren de recular i cercar, sense èxit, refugi a Olot. En aquesta acció Juigné va quedar ferit de gravetat. Portat segurament a l'hospital de Sant Jaume d'Olot, morí el 20 de març. Fou enterrat en

43 «Articles accordés par son excellence Mr. le Maréchal Duc de Noailles, vicerroi de Catalogne, etc., à Don Antonio Villarouil, gouverneur de Castellfollit pour l'évacuation de la garnison de la dite place, tour et redoutes», transcripció a *Mercure historique et politique...*, octubre de 1694, p. 442-222.

44 Per a Urbain le Clerc, fill de Georges le Clerc, baró de Juigné, vegeu M. de SAINT-ALLAIS, *Nobiliaire universel de France, ou recueil général des généalogies historiques des maisons nobles de ce royaume*, t. XII, París, 1817, p. 79-80.

un camp d'Olot, ja que, per ser de religió luterana, no ho podia ser en el cementiri parroquial.⁴⁵

La fi de les fortificacions de Castellfollit de la Roca

Poc després dels esdeveniments anteriors, i a tenor de l'evolució del conflicte bèl·lic, la situació dels francesos a Castellfollit es capgirà i esdevingué insostenible, perquè les forces del país aconseguiren de deixar-hi els francesos pràcticament aïllats, amb enormes dificultats per a l'aprovisionament d'aliments. Explica el *Mercure historique et politique* que les forces del país, «*en très grand nombre (...) se fussent retranchés auprès de la place dans tous les défilez et les avenues qui y conduisent, et coupé beaucoup d'arbres le long de la rivière, fait des estacades, etc.*».⁴⁶ En aquesta situació tan crítica, no sabem res de la situació en què restarien els habitants de la població, si és que abans o després no l'havien abandonat. De fet, hi ha notícia que els francesos, mancats en extrem de queviures, hagueren de sacrificar els ases per a destinar-los a aliment de la tropa, i que varen fer fora tota la població perquè hi haguessin menys boques a satisfer.⁴⁷ Al maig, els francesos intentaren de fer entrar aliments per als seus compatriotes atrapats a Castellfollit, però, només ho aconseguiren en part. Més èxit tingué un comboi de socors, dirigit per Louis-Joseph duc de Vendôme que el 7 de juliol aconseguí d'entrar-hi amb gairebé dues-centes mules i soldats de refresc.⁴⁸

Però la idea de l'exèrcit francès era que s'havia d'abandonar Castellfollit sense esperar més. Això sí, després de deixar-ne les seves fortificacions arruïnades del tot, per tal que la gent del país no s'hi pogués tornar a fer fort davant de possibles noves escameses franceses. El dia 8 de juliol de 1695, l'endemà mateix que el

45 M. de SAINT-ALLAIS, *Nobiliaire universel...* indica com a data de la seva mort la del 20 de març. Al llibre d'òbits de la parròquia de Sant Esteve d'Olot de 1677-1708, al f. 77r s'hi consignà una nota sobre aquests fets en la que s'afirma que Juigné va morir al mateix convent del Carme (anotació publicada per Joaquim danés i Torras, *Història d'Olot*, v. VI, p. 1145-1146). Aquesta nota hi figura inscrita entre dues altres partides de defunció, de 2 i de 13 de març de 1695, cosa que faria creure que, efectivament, es produí la seva mort durant el combat del dia 10 de març. No obstant això, a la *Gazette* que es publicava a Lió (núm. 13, 2 d'abril de 1695, p. 51-52), en donar compte d'aquest episodi s'afirma que "*le sieur de Juigné étoit mort de ses blessures à Aulot, où il avoit été laissé sur sa parole, ainsi que les autres blessés*". De manera semblant ho explica *Mercure historique et politique*, d'abril de 1695, p. 441: entre els ferits hi hagué "*le gouverneur de Castel-Follit, qui fut laissé à Aulot sur sa parole, et qui depuis ce tems-là est mort de ses blessures*". Per altra banda, a ACGAX, Fons municipals, Olot, Correspondència 1602-1700, hi ha dues cartes trameses des de Castellfollit als cònsols d'Olot, en la primera de les quals se'ls reclama el llit de Juigné (cosa que suposaria que, ferit, hauria estat acollit a l'Hospital d'Olot) i en l'altra, del 22 de març, se'ls demana de fer enterrar Juigné sense massa despesa i enviar els seus efectes personals.

46 *Mercure historique et politique...*, juny de 1695, p. 663-664.

47 A. ESPINO, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 159.

48 *Gazette*, Lió, núm. 30 (30 de juliol de 1695), p. 118-119.

duc de Vendôme entrés a Castellfollit, començaren les feines d'enderrocament. Així ho relatà, amb economia de paraules, la *Gazette* de Lió: el duc de Vendôme, que comandava aquestes forces, “*fit aussi-tôt travailler à raser les fortifications de la place, et après avoir retiré la garnison et l'artillerie, alla le 11 camper a Montagut a une lieüe de Castellfollit, sans avoir été troblé dans sa marche*”.⁴⁹ La Generalitat va lamentar la destrucció francesa de la fortalesa de Castellfollit i la seva pèrdua, però el virrei Gastañaga rebaixà la gravetat d'aquesta destrucció adduint que les fortificacions es trobaven ja en molt mal estat i que tampoc no oferien cap garantia de defensa.⁵⁰

Per força els mesos d'ocupació havien estat de desgràcia per a la gent de Castellfollit. Fos més abans, o fos ara quan marxaren els francesos, bona part de les cases, inclosa l'església de Sant Salvador, van caure també sota la ira dels ocupants. Més de mig segle després, el rector de la parròquia, mossèn Jaume Tort, justificava que no hi haguessin llibres de registre dels sacraments anteriors a aquesta guerra perquè desaparegueren durant “*la demolició y endarroch que feren los francesos de la iglésia, fortalesa y casas de dita parròchia de Castellfollit*” el juny de 1695.⁵¹ En efecte, els llibres més immediats, si bé contenen alguna inscripció anterior a l'ocupació francesa (pot ser que anotada més tard amb ànim d'evitar-ne l'oblit), inicien les seves sèries el desembre de 1695 en el cas dels llibres de baptismes i d'òbits, i el març de 1696 en el dels casaments. En les defuncions, mentre que a les poques notes anteriors a l'ocupació s'hi fa constar l'enterrament en el cementiri parroquial, a partir de la marxa dels francesos es parla d'enterraments fets en la capella del Roser, “*la qual aleshoras era parrochial en ser l'altra yglésia demolida*”.⁵² El 1787 el record de la destrucció encara seguia ben viu, amb noms i cognoms. Quan el viatger Francisco de Zamora passà per Castellfollit en aquest any, anotà al seu diari: «*Este pueblo y su iglesia fue destruido por los franceses el año de 1695, y se refiere que principalmente hicieron mucho daño al Dr. Francisco Sala, pues después de haberle destruido la casa le dieron una cuchillada en la cabeza estando en la iglesia. He recogido los documentos que acreditan estas desgracias*». ⁵³

* * *

49 *Gazette*, Lió, núm. 29 (23 de juliol de 1695), p. 114.

50 A. ESPINO, *Catalunya durante el reinado de Carlos II...*, p. 161.

51 ACGAX, Fons municipals, Olot, Certificacions, 1751.

52 Arxiu Parroquial de Castellfollit (a l'Arxiu Diocesà de Girona), Llibre d'òbits 1694-1792, inscripció del 2 d'agost de 1696.

53 Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, edició a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial Edicions, 1973, p. 81.

Uns pocs anys després de la guerra dels Nou Anys (1689-1697), el país tornà a entrar en un període bèl·lic, la guerra de Successió (a Catalunya, 1705-1714), en la qual es produí una nova invasió per part de l'exèrcit francès. Castellfollit de la Roca, tot i haver perdut les seves fortificacions, continuava mantenint aquell caràcter de punt clau en les comunicacions entre l'Empordà i la Muntanya. Tant el 1709 com el 1711 els francesos trobaren poca resistència per creuar aquest pas, fent bona la previsió de beneficis que els podria reportar haver enderrocat les defenses de Castellfollit el 1695. Era, a més, un terreny que la milícia francesa coneixia sobradament de l'anterior guerra, de la que fins i tot en conservava qüestions de detall, com quan el 1708 prengueren un jurat de Besalú al que Adrien Maurice de Noailles (fill del conqueridor de Castellfollit el 1694) interrogà sobre "*si la carretera [que] se havia feta per pujar a Castellfollit en lo any 1694 estava en peus*".⁵⁴ A l'abril de 1711, un cop acabada la segona ocupació francesa de la comarca, el regent de la Reial Cancelleria, Francesc de Toda i Gil, presentà als cònsols olotins un pla general de defensa de la comarca que, entre altres mesures, contemplava l'increment dels miquelets i de les tropes en general, i la reedificació de "*la fortalesa que hi havia en Castellfollit*".⁵⁵ El pla, però, tenia un cost de 9.000 o 10.000 lliures, que es pretenia que sufragués en bona part el municipi olotí, el qual, en aquells moments, no estava pas en condicions de poder col·laborar-hi, després dels anys de guerra que es vivien i de les contribucions que els francesos havien exigit en les seves ocupacions de la comarca. No tinc notícies que més endavant tornés a plantejar-se alçar de nou les fortificacions de Castellfollit de la Roca. No trigaria massa dècades, a mitjans del segle XVIII, que tots els esforços defensius en previsió de noves invasions franceses se centrarien en la costosa construcció d'una grandiosa fortalesa a Figueres, el castell de Sant Ferran, tan descomunal com inútil en el seu esdevenidor.

Amb tot, a mitjans del segle XIX, a Castellfollit encara alguna cosa quedava de la vella fortalesa, però sense anar més enllà d'unes ruïnes desgavellades, segons recollí el *Diccionario* de Pasqual Madoz: «*Esta población estuvo en algun tiempo fortificada, como lo demuestran las ruinas de las murallas que se ven por algunas partes de su circuito, y a su entrada por el Este los restos de la portada*».⁵⁶

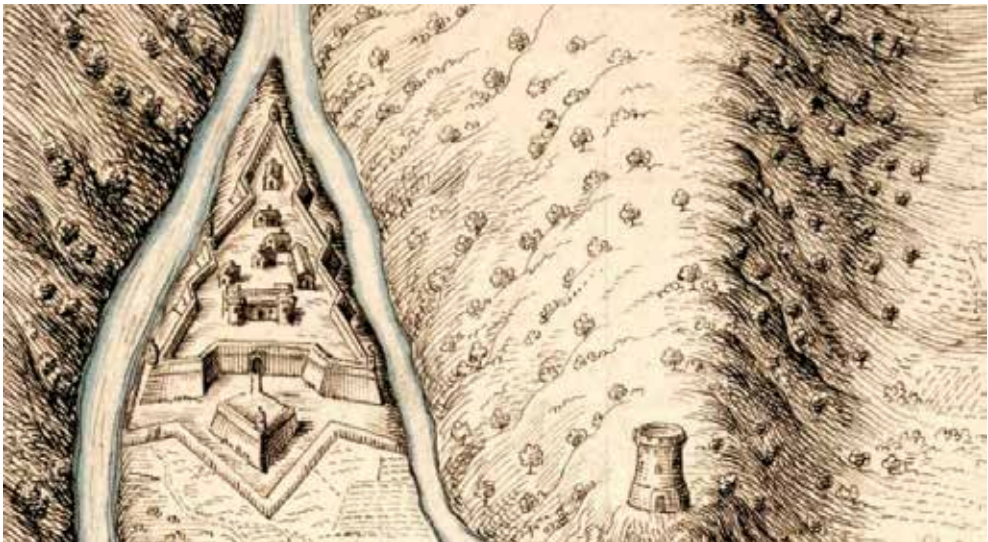
54 ACGAX, Fons Municipals, Olot, Correspondència, Besalú, 5 de juny de 1708.

55 ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de resolucions, sessió 7 d'abril de 1711.

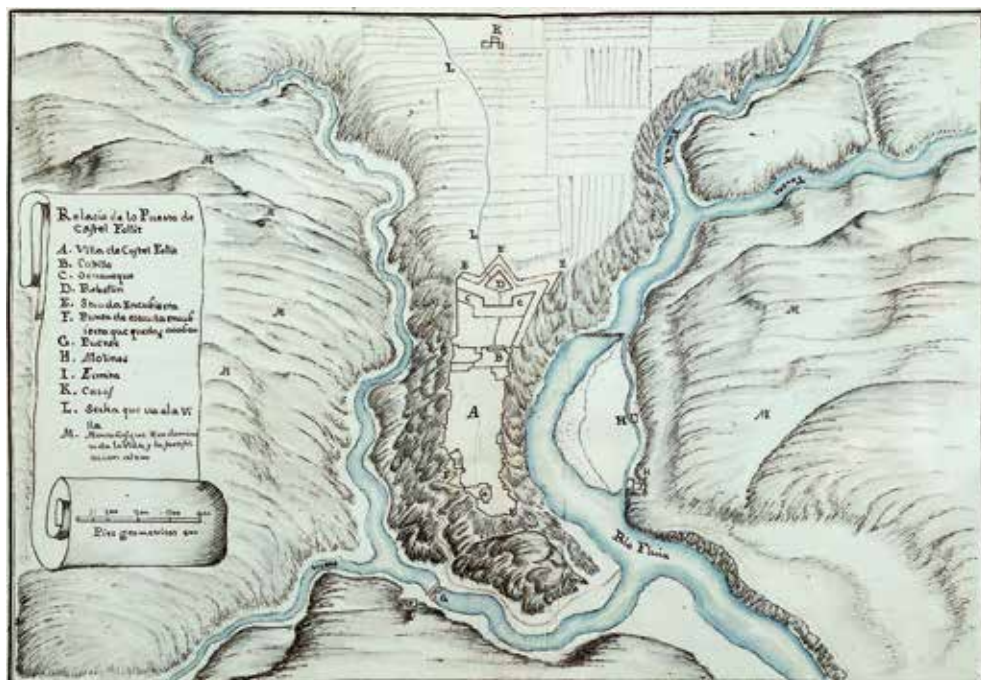
56 MADOZ, Pascual, *Artículos sobre el Principat de Catalunya [...] al «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar»*, Barcelona, Curial, 1985, v. I, p. 419.

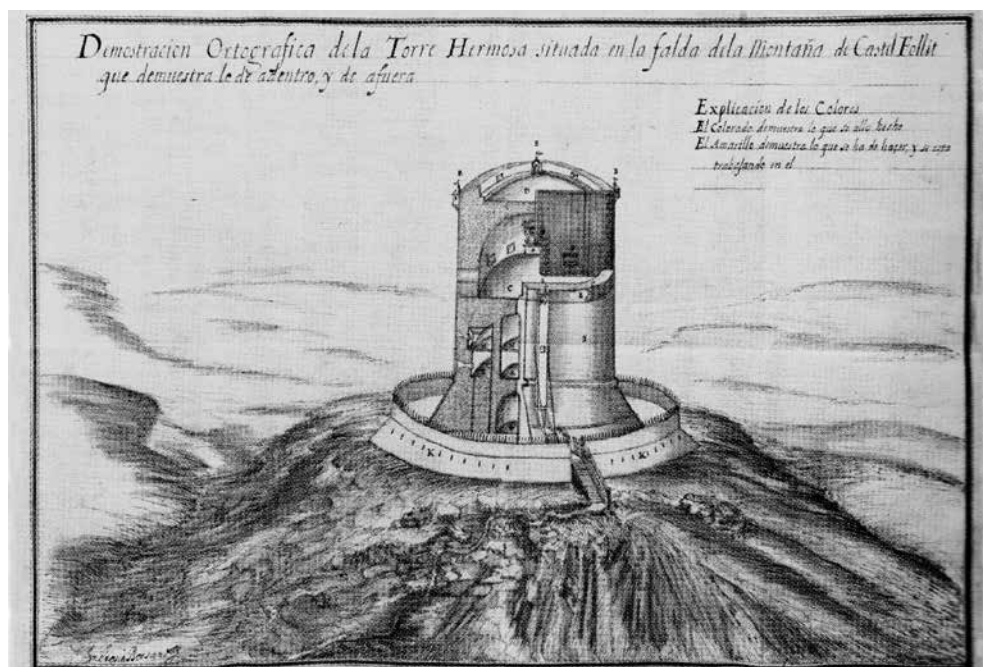
Plan de Castellfollit, publicat a la gasetta Mercure Galant, de Paris, el novembre de 1694, entre les pàgines 250-251.

Representació a vol d'ocell de la fortalesa de Castellfollit i de la Torre Hermosa, en un mapa francès de 1694 (Bibliothèque nationale de France – gallica.fr).

Relació de lo puesto de Castel Follit, d'entre 1673 i 1687?, atribuït a Ambrosi Borsano (Biblioteca nacional de España – bdh.es).

Demostración ortográfica de la Torre Hermosa situada en la falda de la montaña de Castell Follit, de 1691, d'Ambrosio Borsano (reproduït de M.A. Martí i A. Espino, Catalunya abans de la Guerra de Successió..., 2013, s.p.).

BIBLIOGRAFIA

- Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, «Entre França i Espanya: actituds dels grups dirigents catalans a la fi del segle XVII», *Pedralbes*, núm. 13-I, p. 167-181.
- Xavi CAMPRUBÍ, «La construcció del relat periodístic a l'època moderna: el tractament de la informació sobre la campanya militar del veguer de Vic de 1695», *Ausa*, 178 (2016), p. 721-747.
- Els castells catalans*, Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 1967, v. III.
- Ramom CASTELLES, Bernat CATLLAT i Josep RIERA, *Atlas ciutats de Girona, XVII-XX*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Ajuntament de Girona, 1992, v. I.
- Francesc CAULA, «El feude de Castellfollit de Bas (Castellfollit de la Roca)», *La Tradició Catalana*, 526 (1 d'octubre de 1927), p. 661-663. Reproduït a Francesc CAULA I VEGAS, *Recull d'articles i treballs*, Amics de Sant Joan les Fonts, Sant Joan les Fonts, 1983, v. I, p. 35-39.
- Francesc CAULA, *El vizcondado de Bas y la casa de Ampurias*, Premi d'Història del Patronat d'Estudis Històrics Olotins, 1951, separata de *Pyrene*, 1953.
- Jesús CULEBRAS I DEvesa, *Castellfollit de la Roca*, Quaderns de la Revista de Girona, Diputació de Girona, 2002.
- Joaquim DANÉS I TORRAS, *Història d'Olot*, Ajuntament d'Olot, [1982], v. VI.
- Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, v. IX, 2005.
- Carles DORICO I ALUJAS, «L'activitat del taller vigatà de l'escultor Pau Costa entre els anys 1692-1704», *Ausa*, 164 (2009), p. 343-384.
- Els mapes del territori de Catalunya durant dos-cents anys, 1600-1800*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 2001.
- Antonio ESPINO LÓPEZ, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1999.
- Antonio ESPINO LÓPEZ, «Publicística y guerra de opinión. El caso catalán durante la Guerra de los Nueve Años (1689-1697)», *Studia Historica: Historia Moderna*, 14 (2009), p. 173-189.
- Narcís FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña y epílogo breve de los progressos, y famosos hechos de la nación catalana...*, v. 3, Juan Pablo Martí i altres, Barcelona, 1709.
- Pablo de la FUENTE, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, Brau Edicions, Figueres, 1998.
- Josep IGLÉSIES, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1974.
- Oscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-10)*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2006.
- Pascual MADOZ, *Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó* al *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Curial, Barcelona, 1985, v. I.

Maria Antònia MARTÍ ESCAYOL i Antoni ESPINO LÓPEZ, *Catalunya abans de la Guerra de Successió. Ambrosi Borsano i la creació d'una nova frontera militar, 1659-1700*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2013.

Francesc MONSALVATJE Y FOSSAS, *Noticias históricas. El Vizcondado de Bas*, vol. V, Juan Bonet, Olot, 1893.

[Joseph Fr.] MICHAUD i [Jean Joseph François] POUJOULAT, *Nouvelle collection des mémoires pour servir a l'histoire de France*, t. X, París, 1839.

Esteve PALUZIE I CANTALUZELLA, *Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes, su historia civil, religiosa y local*, Barcelona, 1860.

Guerau de PALMADA i Pau VILA, «La festa austriacista de Banyoles de l'any 1710», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LIV (2013), p. 429-452.

[Jacques PENNIER], *Recueil des Plans du Roussillon, de Catalogne, des Chasteaux, Villages, Eglises, Chapelles & Maisons qui peuvent servir de Poses en temps de guerre, et de Quelques Endroits de France & d'Espagne*, Institut Cartogràfic i Geogràfic de Catalunya, Barcelona, 2017.

Miquel PUIG I REIXACH, *Causa comuna. Els olotins i la Guerra de Successió*, Institut de Cultura i Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Olot, 2014.

M. de SAINT-ALLAIS, *Nobiliaire universel de France, ou recueil général des généalogies historiques des maisons nobles de ce royaume*, t. XII, París, 1817.

AUTOR

Miquel Puig i Reixach
(Banyoles, 1950)

És Mestre, Mestre de Català i Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona. La seva recerca s'ha centrat en dos grans àmbits: la vida d'Olot i de la Garrotxa en el segle XVIII, i la història de l'ensenyament a Catalunya a l'època moderna i contemporània, amb preferència també per al segle XVIII. Ha publicat desenes d'articles i diversos llibres d'aquestes temàtiques, a més de divulgació online a través del seu blog *Olot 1700*. És membre del PEHOC i de la Societat d'Història de l'Educació als Països de Llengua Catalana (filial de l'I.E.C.).